

پادشاهی
از زاپین

● از چشمه خورشید (۲۱) / دکتر هاشم رجبزاده

یادداشت‌هایی از ژاپن (۲۱)

۳۶۱- جشن‌های کهنسالی

استاد تاکه‌شی کاتسوفوجی ایرانشناس صاحب‌دل ژاپنی که سخنران افتخاری سمینار بین‌المللی ایران و ژاپن در روز شنبه ۱۲ ژانویه ۲۰۰۸ در اوساکا بود، در سخنانش گفت که فردای آن روز به هفتاد و هفت سالگی گام می‌گذارد. در پاسخ نامه تبریکی که به این مناسبت برای استاد کاتسوفوجی فرستاده بودم، نامه‌ای نغز منضم به فهرستی از سالهای بالای عمر را که به رسم ژاپنی (برگرفته از چین قدیم) جشن می‌گیرند، برایم فرستادند، که در اینجا می‌آورم:

۷۰ سالگی: از دیرباز عقیده داشتند که کمتر کسی اینهمه سال در این سرای کهن می‌ماند. پس آن را کوکی Koki نام دادند، یعنی «کمیاب»، به این اعتبار که نادر می‌افتد که آدمی به هفتاد سالگی برسد.

۷۷ سالگی: این سال را کی-جو Ki-ju به معنی سن شادی یا سرخوشی می‌نامند. ادیبان و صاحب‌دلان از راه بازی با نشانه‌های نگارشی خط چینی این مفهوم را برآورده‌اند. نشانه‌های مفهوم نگار چینی-ژاپنی برای شماره ۷۷ (سه نشانه) را که به شیوه شکسته و با ترکیبی مثلثی روی هم بنویسند، مشابه «کی» (به معنی، شادی، شادباش یا مناسبت فرخنده) درمی‌آید؛ و در ترکیب آن با «جو» به مفهوم دیرزیستن و تهیت (کوتوبوکی هم تلفظ می‌شود) سن شادخواری (کی-جو) معنی می‌دهد.

۸۰ سالگی: سان - جو san-ju. ترکیب عددهای ۸ و ۱۰ که ۸۰ را می سازد، در طرز نگارشی که هشت بالای ده بیاید «کاسا»، یعنی چتر، خوانده می شود. ازینجاست که هشتاد سالگی را سن چتر (به نشانه سرپناه و حامی) خوانده اند، به آرزوی در پناه و ایمن بودن سالمندی که به این منزل عمر رسیده است.

۸۸ سالگی: پی - جو bei-ju. یا سن برنج. این تسمیه از آنجا آمده که نگارش چینی - ژاپنی عدد ۸۸ (۸ + ۱۰ + ۸) در حالت ترکیب شکلی را می سازد که نشانه نگارشی برنج است و از واژه های خوش یمن، زیرا که دو «هشت» که در نگارش حالت بادبزنی باز شده دارد و نمودار خوشبختی یا آمد و گشایش کار است در بالا و پایین آن می آید، و به این قرینه پی - جو یا سال برنج، سن خرمی و شادکامی است.

۹۰ سالگی: سوتسو - جو soisu-ju. ترکیب شمارگان ۹ و ۱۰ که ۹۰ می شود، در نگارش حروفی «سوتسو» خوانده می شود. این لفظ را دارای معنایی نمی دانند.

۹۹ سالگی: هاکو - جو haku-ju. به معنی سن سفید. ترکیب عدد صد در نگارش چینی - ژاپنی، خط کشیده ای (مانند نشانه نگارشی عدد ۱) در بالا دارد، که اگر آن را بردارند (کسر ۱ از ۱۰۰) ترکیب باقیمانده «سفید» معنی می دهد. چنین است که ۹۹ سالگی را سن سفید (یا، در سنت باختری، نقره ای) خوانده اند.

۳۶۲ - ژاپن امروز

باز هم از نوشته های دانشجویان ژاپنی فارسی آموز قطعه ای می آورم: «به مادرم گفتم که می خواهم درباره ژاپن امروز (به فارسی) بنویسم؛ اما این موضوع خیلی گسترده است و سخت است. اگر مثلاً درباره کتاب در ژاپن یا موسیقی باشد بهتر است! مادرم گفت: ژاپن امروز؟ تباه شده است! مردم به ارزشهای زیاد به طور طبیعی احترام می کردند؛ اما حالا کار بدشان یکی یکی فاش می شود؛ جوانان شرور و خلافکار بیشتر می شوند، یا مردمی که دلشان تا ابد مانند بچه ای خودکام می ماند. مادرم سخت می گیرد؛ اما من فکر می کنم که هر عصر مسئله هایی دیگر دارد. این همه، یک بخش از جریان تغییر عظیم است، و نباید آن را سرسری بگیرند. اما مانند مادرم هم نباید فقط بدین باشند.» (یوکیکو)

۳۶۳ - کونیفنی

از پدیده های تازه در ژاپن که تند فراگیر شده فروشگاههای زنجیره ای مواد غذایی و

دیگر نیازهای هر روزه است، که چند شرکت بزرگ در هر گوشه و کنار دایر کرده‌اند، و کونبینی (کوته شده مقلوب convenient store انگلیسی) خوانده می‌شود. در پایان سال ۲۰۰۷ بیش از ۲۳ هزار واحد از این فروشگاهها در سراسر ژاپن فعال بود. چهار - پنج شرکت بزرگ گرداننده اینها رقابتی سخت با هم دارند، و به این مایه پیوسته خدمات و کالاهای تازه‌ای به فهرست عرضه خود می‌افزایند، چنانکه امروزه، بنا به مثل قدیم، از شیر مرغ تا جان آدمیزاد در این دکانها پیدا می‌شود. از چندی پیش شماری از بانکها هم باجه‌های دریافت و پرداخت خودکار در اینجا دایر کرده و شرکت پست ژاپن هم به آنها، بخصوص برای فرستادن بسته‌های پستی، نمایندگی داده است و بانکی با سرمایه کلان هم برای ایجاد دستگاههای خودپرداز در «کونبینی»ها تأسیس شده است. هزینه‌های آب و برق و گاز و تلفن و دیگر خدمات شهری را هم به راحتی در اینجا می‌شود پرداخت. این شبکه بیشتر به صورت ایجاد شعبه با دادن امتیاز از سوی شرکت مادر به کسانی که می‌توانند سرمایه‌گذاری و مدیریت کنند توسعه پیدا می‌کند. یکی از اقلام عمده فروش آنها غذاهای بسته‌بندی شده روز (غذای آماده بیشتر برای صبحانه و ناهار در بیرون خانه) است؛ و کسانی همه وعده‌های غذای روزانه‌شان را با خریدن بسته غذا از این فروشگاهها برگزار می‌کنند. این شبکه‌ها برای صرفه‌جویی در هزینه، بیشتر با نیروی کار ساعتی و پاره‌وقت، بخصوص بهره‌گیری از نیروی جوان و کار جنبی دانشجویها، می‌گردد، که کار آنها با تعدد و تنوع فزاینده اقلام و خدمات عرضه شده این فروشگاهها پیوسته فشرده‌تر و دشوارتر می‌شود، و بخصوص در شعبه‌های پرمشتری از فرساینده‌ترین کارها است.

۳۶۴ - نمایشگاه گل

امروز ۲۲ فوریه ۲۰۰۸ نمایشگاه دو هفته‌ای امسال گل‌های آرکیده با انتخاب و ارائه یکصد هزار گل آرکیده از گونه‌ها و رنگهای متنوع آن در تالار بزرگ ورزشی توکیو که Tokyo Dome خوانده می‌شود آغاز شد. این مکان را چون سقف محدب دارد، ساختمان گنبدی (Dome انگلیسی) خوانده‌اند. کلان شهرهای ژاپن امروزه هر کدام یک ورزشگاه سرپوشیده گنبدی به نشانه عظمت خود دارند. حدود پانزده سال پیش، از این نمایشگاه که بسیار چشم‌نواز و دل‌انگیز است دیدن کردم. در اینجا پرورش دهندگان آرکیده، بویژه آنها که هنر تازه‌ای در رنگ و طرح و ترکیب این گل در کار آورده‌اند، حاصل تلاش خود را در منظر همگان می‌گذارند. برنده اول امسال، گونه بسیار بلندی آرکیده به

● شاگردان مدرسه گل آرایی ایکه نوبو برای مراسم آغاز سال گل آماده می‌کنند

رنگ عنابی و آبی درهم بار آورده بود، که در اصل از ماداگاسکار آورده شده است و ۱۲ سال می‌کشد تا همچون درختچه‌ای رشد کند. یکی از چهره‌های تلوزیونی هم غرفه بزرگی برای گل‌هایی که بار آورده ترتیب داده بود. از پشتکار و ذوق و ابداع یکی از تربیت‌کنندگان ارکیده هم که در باغچه خانه‌اش گلخانه‌ای مجهز ساخته و با تنظیم دقیق دما و رطوبت هوا و عوامل مؤثر دیگر انواع زیبا و ظریف از این گل بار آورده است تقدیر شد.

۳۶۵- تفاوت فرهنگ‌ها

مردم ژاپن هم، چنانکه ایرانی‌ها، تعارف و تحسین را معمولاً رد می‌کنند، و برای نمونه اگر کسی از آراستگی یا خط خوش یا آداب دانی فرزند دیگری تعریف کند، به زبان یا اشاره دست یا نشان دادن حالت شرم می‌گویند که هیچ اینطور نیست. از بیروست که رفتاری جز این برایشان عجیب می‌نماید. یکی از دانشجویانم در بخش ایرانشناسی دانشگاه اوساگا نوشته بود: «دیروز در درس سوم زبان عربی داشتیم و استاد (ژاپنی) درباره این کشورها کمی حرف زد و گفت: مردم آنجا خودستایی را دوست دارند. مثلاً اگر به ژاپنیان بگویند که شما در بختن ماهر هستید معمولاً نفی می‌کنند و می‌گویند هیچ مهارتی ندارم. اما اگر این را به مردم عرب بگویند، آنها می‌گویند که راست می‌گویند و خواهرم هم به این اندازه ماهر است. آنها نه تنها درباره خود، که درباره خانواده‌شان هم، خودستایی می‌کنند، و می‌گویند که نمی‌توانیم بفهمیم که چرا ژاپنیان فروتنی می‌کنند. اگر شما به کشورهای عربی بروید، خوب خودستایی بکنید! اما من خیال می‌کنم که فکر مردم عرب با طبع ژاپنیان نمی‌سازد.» (توموکو)

۱۳۴

۳۶۶- مراسم آغاز کار در آغاز سال

پس از تعطیل بلند سه روزه نوروزی، و در روز چهارم ماه آغاز سال، که بنگاه‌های دولتی و خصوصی ژاپن کار را از سر می‌گیرند و همه به سرکارشان باز می‌گردند، این بنگاه‌ها حال و هوای خاصی دارد و احساس می‌شود که با سال تازه دوره‌ای تازه آغاز شده و عزم و اراده‌ای نو برای کوشش و چالش و دست یافتن به هدفها پیدا آمده است. در این روز، که بیشتر کارکنان آراسته‌تر از همیشه، و شمار بسیاری از خانم‌ها در بزرگداشت سنت زیبا و چشم‌نواز ژاپن با کیمونو به محل کار می‌روند، نخستین ساعات روز به دیدار نوروزی می‌گذرد و در آغاز این مجلس رئیس دستگاه (وزیر وزارتخانه یا

رئیس بالای شرکت تجاری یا تولیدی) برای اعضاء سخن می‌گوید و همکاران خود را به تلاش برای از میان بردن کاستی‌ها و بهبود روشهای کار تشویق می‌کند. تکیه سخن رؤسا و مدیران در این مراسم بازتابی است از احوال روز و مسائل چالش برانگیز آن سال. به سبب کشف نادرستی و تقلب شماری از بنگاههای تولیدی که در سال گذشته گندم‌نمای جو فروش شناخته شدند، بیشتر مدیران در آغاز سال تازه (۲۰۰۸) مرئوسان را به صداقت در کار و پایبند بودن به اصول و ارزشها و اخلاق صنفی و حرفه‌ای، و احترام نهادن و اهمیت دادن به مصرف‌کنندگان و مراجعان، سفارش کردند.

۳۶۷- دیر ماندن و زود گذشتن

در شماره ۲ نوامبر ۲۰۰۷ روزنامه یومیوزی شرحی درباره دیرسال‌ترین موجود زنده نوشته بود که کوتاه شده آن را در اینجا می‌آورم.

میان همراهان و ملازمان میناموتو - نو - یوشیتسونه (۱۱۸۹ - ۱۱۵۹) سردار نامی و قهرمان ناکام و محبوب در تاریخ ژاپن (که می‌توان او را اسفندیار سرزمین آفتاب دانست) راهب بودایی مرموزی به نام هیتاچی بوکایسون بود که از او در وقایع‌نامه زندگی یوشیتسونه (زیر عنوان «کیکی کی») و وقایع‌نامه عروج و افول خاندانهای میناموتو و تایرا (گیمپی سینی سوئیکنی) نام آمده است. کایسون از نبرد نونوکاوا، که پایان کار یوشیتسونه بود، جان سالم به در برد، زیرا که او از میدان نبرد دور بود، و از آن پس چنان دیرزیست که از نمونه‌های افسانه‌ای عمر دراز در ژاپن شد.

داستانی می‌گوید که کایسون تا پایان دوره جنگهای پیوسته (حدود سالهای ۱۴۹۳ تا ۱۵۹۰) زنده بود. با این حساب، او ۴۰۰ سال عمر کرد. شرحی از حکایت او در نبردهای میان «خاندان میناموتو و تایرا گفته‌اند، و نیز روایت کرده‌اند که او وقتی گفت که داستان ساخته شده پیرامون یوشیتسونه «اعتبار تاریخی ندارد».

در روایت‌های افسانه‌ای، هیچکس از شنیدن این که کسی چند صد یا حتی چند هزار سال زیسته باشد شگفت‌زده نمی‌شود. اما اینجا داستانی واقعی از عمر دراز می‌آورم. دانشگاه بانگور Bangor در ایالت ولز Walse اعلام کرد که یک حیوان دریایی دو صدگی (که فارسی زبانها آن را گوش ماهی می‌نامند) در بستر اقیانوس اطلس نزدیک کرانه‌های ایسلند پیدا کرده‌اند. دانشمندان با شمردن لایه‌های صدفی این حیوان، که هر سال یکی بر آن افزوده می‌شود، عمر آن را ۴۰۵ تا ۴۱۰ سال برآورد کرده‌اند. بدینسان این صدف را باید دیرسال‌ترین جاندار شناخته شده دانست، و جا دارد که آن را کایسون (که به معنی

«صاحب صدف» است) بنامیم. حدود همان روزگار که این صدف به دنیا آمد، تریوتومی هیده یوشی سردار فرمانروای ژاپن در ۶۲ سالگی با زندگی پرتلاطم خود بدرود گفت. در شعری که درباره مرگش ساخته است می‌خوانیم:

آمدنی همچون قطره‌ای شبنم
و ناپدید شدنی همچون قطره‌ای شبنم
اینست زندگی...م...

پس از شنیدن حدیث عمر دراز صدف، کم پایی و ناپایداری قطره شبنم را بهتر حس می‌کنیم.

۳۶۸- تن فرسا یا جانکاه

امروز، چهارشنبه ۱۲ مارس ۲۰۰۸، رسانه‌های ژاپن داستان غم‌انگیز مرد ۸۵ ساله‌ای را گفتند که چند ماهی پیش همسر ۸۴ ساله زمینگیرش را که سالها از او پرستاری می‌کرد، از سر مهر و ترحم، با بیچاندن سیم برق دورگردنش کشته بود. دادگاه کوبه او را به سه سال حبس تعلیقی محکوم کرد. او و همسرش از پنجاه سال پیش، به دنبال از دست دادن یگانه فرزندشان در تصادف اتومبیل، زندگی منزوی و ساده و مجزونی داشتند، و همسایه‌های می‌گویند که آنها با همدلی و انس و صفا می‌زیستند و پیرمرد، هاشی موتو، زندگی را وقف پرستاری از همسر بیمارارش کرده بود. اما چندی پیش که دکترها به او گفتند که سرطان دارد و بیش از هفت ماه زنده نخواهد ماند، طوفانی در جانش برخاست و نگران گذران و رفاه یار و همراه زندگی‌اش پس از مرگ خود بود، و سرانجام چنین تصمیمی گرفت. نظام بی سامان و آشفته بهزیستی ژاپن و بی تفاوتی شماری مأموران مسؤلیت ناشناس آن هم که با اینگونه مسائل انسانی دل‌کوران و رسمی و اداری برخورد می‌کنند، در این ماجرا گناهکارند؛ اما قاضی دادگاه هنگام دادن حکم تعلیقی به هاشی موتو گفت که اگر بیشتر فکر کرده بود و زود امیدش را به بهبودی از سرطان از دست نمی‌داد و نیز به سازمان تأمین اجتماعی و خویشان و بستگان امید می‌نهاد، این کار از او سر نمی‌زد، و افزود که مواظب حال خودش باشد و برای آرامش روح همسر از دست رفته‌اش هم دعا کند. محکوم فقط تعظیمی به نشانه ادای احترام کرد.

۳۶۹- منابع کتابخانه ملی مجلس ژاپن در «وب»

کتابخانه ملی مجلس ژاپن که گسترده‌ترین گنجینه میراث مکتوب ژاپن را فراهم

آورده از چند سالی پیش بخش‌هایی از منابع ارزنده خود را، شامل تصاویر قدیم، نقاشی‌ها و چاپهای چوبی ژاپنی، کتابهای مصور، و تومار نوشته‌های تاریخی، با پردازش فنی و جزء نمایی (high resolution) به شبکه الکترونیکی (وب) خود سپرده است. منابع فراهم آمده در این پایگاه الکترونیکی به میلیونها عنوان سر می‌زند، که از آن میان است بیش از دو میلیون کتاب منتشر شده در ژاپن و حدود همین تعداد کتابهای خارجی. این گنجینه ارزنده به نشانی <http://www.ndl.go.jp> در دسترس است.

۳۷۰- گل و خار، درخت و گرده

شمار بسیاری از ژاپنی‌ها در برابر گرده‌ای که گونه‌هایی از درختان، بخصوص سرو ژاپنی، در بهار می‌پراکنند حساسیت دارند، و با استنشاق هوای بهاری که این گرده‌ها را همراه دارد به ناراحتی تنفسی و حالتی زکامی دچار می‌شوند. این است که در آغاز بهار مردمی را که دهان‌بند بهداشتی زده‌اند تا از اثر آزارنده این گرده‌ها بکاهند فراوان می‌توان دید. رسانه‌ها هم در برنامه‌های خبری احتمال و میزان گرده افشانی درختها را هر روز اعلام می‌کنند و به آنهایی که حساسیت دارند هشدار می‌دهند. بیشتر درختانی که منشأ این گرده‌ها هستند در چرخه زندگی و اقتصاد و صنایع بومی ژاپن اهمیت دارند، و از این رو ژاپنیان در نابودی آنها نکوشیده و با این ناسازگارشان ساخته‌اند؛ بخصوص درخت سوگی که از تنه آن مرغوبترین و گرانترین چوب ساختمانی را می‌گیرند، و بویی خوش دارد، و صنعتکاران ژاپن چیزهای بسیار، چه زینتی و چه برای نیازهای زندگی، از آن می‌سازند.

۳۷۱- از ثری تا به ثریا

انجمن نجوم ژاپن که بیش از ۲۸۰۰ عضو دارد امسال (۲۰۰۸) یکصدمین سال بنیاد خود را جشن می‌گیرد. حدود ۱۲۰۰ تن از اعضای آن ستاره‌شناسان غیرحرفه‌ای‌اند که به انگیزه ذهن جویا و علاقه خود به پهنه بیکران آسمان و ستارگانش در این جمع فعالیت دارند. این انجمن در سال ۱۹۰۸ با ۶۵۰ ستاره‌شناس بنیاد شده، و از سال ۱۹۶۱ فرصت‌های تحقیق علمی در دنیای ستارگان در دسترس اعضای غیرحرفه‌ای خود گذاشته است. رئیس این انجمن می‌گوید: «با نصب تلسکوپ سوپارو suburn با تکنولوژی high resolution در هاوایی و پرتاب ماهواره کاگویا kaguya از سوی بنگاه اکتشاف فضایی ژاپن به سوی ماه، ستاره‌شناسی اکنون وارد عصر نوینی شده است. او

امید دارد که اهل نجوم، حرفه‌ای‌ها یا غیر آنها، برای پیشرفت هر چه بیشتر ستاره‌شناسی در ژاپن همکاری کنند. یکصدمین سال تأسیس این انجمن با نصب آزمایشگاه فضایی کیبو Kibo در ایستگاه بین‌المللی فضایی همزمان شده است. این آزمایشگاه که در نیمه دوم ماه مارس سوار بر سفینه فضایی Endeavour پرتاب و به ایستگاه فضایی رسانده شد، به دست تاکائو دوی Takao Doi سرنشین ژاپنی این سفینه به ایستگاه بین‌المللی فضایی وصل و به آن نصب شد.

۳۷۲- معبد و مالیات!

کشاکیشی تازه بر سر مالیات میان معابد بودایی و شهرداری توکیو برخاسته است. مدیران شهری می‌گویند که معابد باید برای حق برگزاری مراسم ترحیمی که برای حیوانهای خانگی (سگ و گربه و...) ژاپنی‌های حیوان دوست می‌گیرند مالیات بدهند. مبلغ این درآمد و مالیات آن هم به لطف انس و محبتی که بسیاری از مردم ژاپن به حیوانهای خانگی دارند کم نیست. اما معبدها می‌گویند که اینگونه مراسم تفاوتی با آیین ترحیم برای مردم و اشرف مخلوقات ندارد، و باید در همان ردیف و معاف از مالیات شناخته شود. مقامهای شهری همچنان مصرند که طبیعت این مراسم برای معابد تجاری و کسبی است، نه آئینی، و باید مالیات درآمدش را بدهند. کار به دادگاه و رسیدگی در مراحل بالاتر قضایی کشیده است.

۱۳۸

۳۷۳- رُز بنفش

چندی پیش تلویزیون سراسری ژاپن در برنامه تحلیل رویدادها و دستاوردهای علمی گزارش داد که یک فرد پر شوق و کوشای ژاپنی پس از چهل سال تلاش و آزمایش توانسته است گل رُز آبی (بنفش کم‌رنگ) پرورش دهد. باغ گل او در ایالت چیبا، شرق توکیو، نشان داده شد که آنجا ۶۰۰ گونه گل رُز بار آورده و با اعجاز بیوتکنولوژی bio-technology توانسته بود گونه‌هایی بدیع و زیبا ازین گل بیورواند. این گزارش شرحی را که مهدیقلی هدایت (مخبر السلطنه) در سفرنامه ژاپن خود (دسامبر ۱۹۰۳ تا ژانویه ۱۹۰۴) نگاشته است به یادم آورد، که در آن سالها گل را با جوهر رنگین می‌کردند. در نوشته مخبر السلطنه می‌خوانیم:

«سر میز ناهار (در هتل امپریال) گلدانی بود که در آن نرگسهای رنگارنگ گذارده بودند. به نظر غریب آمد. از پیشخدمت توضیح خواستم. گفت شاخه نرگس را در محلول

جوهرهای رنگین می‌گذاریم، رنگ می‌گیرد.» (سفر به مکه از طریق چین، ژاپن و...، تهران، ۱۳۲۳، ص ۹۹ و ۱۰۰). همانجا در زیرنویس افزوده است:

«در تهران نرگس را بنفش رنگ کردم، دستم بود، به درب خانه (= نزد شاه) می‌رفتم. آصف‌السلطنه در راه به من که پیاده بودم برخورد، به درشکه برد، و از کیفیت گل پرسید. معما کشف شد. قول گرفت که به حضرات درباری نگویم. اتفاق، در باغ گلستان به مصطفی قلیخان حاجب‌الدوله برخوردم. از کیفیت گل سؤال کرد؛ گفتم فلانی پیازهایی از ژاپن آورده است. حاجب‌الدوله از من تصدیق خواست؛ به قولی که داده بودم به مسامحه گذراندم و با حاجب‌الدوله دوستی داشتم و بحق از من بعدها گله کرد. به حضور رفتم؛ گل در دست آصف‌الدوله است. مظفرالدین شاه توجهی به گل فرمود؛ باز آصف‌الدوله قصه پیاز را در بین آورد. شاه به من نگاهی کرد؛ لابد حقیقت را گفتم.»

۳۷۴ - کاسه لعابی نقش دار ایرانی در موزه میهو

دوست ایران پژوه و هنر شناسم پرفسور توه سوگی مؤرا، استاد پیشین موزه قوم‌شناسی ژاپن و دانشگاه ریوکوکو، که کارشناس هنر خاور آسیا است، یک سالی پیش تصویرهایی از کاسه لعابی منتسب به دوره سلجوقی که توی آن صورت زیارویانی با چهره مغولی و نیز در حاشیه پرنده و ماهی نقش شده و بر لبه تویی و بیرونی آن هم شعر نگاشته شده است در اختیارم نهاد. تا این شعرها را بخوانم. توی این کاسه دوردیف شعر نقش است که از ردیف بالایی تقریباً هیچ کلمه خوانا نیست، و ردیف پایینی را چنانکه دریافتیم سه بیت است اما به وزن رباعی، و با همه کوششم فقط بیت نخست آن تمام خواننده شد که اینست:

در عشق تو جان تفت (یا، خست) و دلم غم بگرفت

از خون دلم دو دیده شنیدم بگرفت

روز ۱۵ دسامبر سال ۲۰۰۷ فرصتی یافته شد که همراه استاد سوگی سویدا و دوستان تصویربردارشان به موزه میهو Miho Museum در ایالت شیگا برویم و این کاسه را که قطر دهانه آن حدود ۴۰ سانتیمتر است از نزدیک بینم. کارشناس موزه می گفت که این کاسه گرد جهان گشته و سرانجام به اینجا رسیده، و پیش از یک چهارم کناره آن هم، از نزدیک پایه تا بالا، شکسته و مفقود بوده که با مهارت بازسازی کرده‌اند. از نزدیک می‌شد آثار این ترمیم را در تفاوت نه چندان چشمگیر رنگ و نقش دید؛ اما پیدا بود که به جای شعر لبه کاسه در این بخش نقش‌هایی بی مفهوم کشیده‌اند. قرار است که این اثر

MIHO MUSEUM
 Exhibitions Commemorating the Museum's 10th Anniversary
 The Miho Museum Collection: Spanning the Millennia
 MIHOコレクション
 美なる時を超えて
 平成19年9月1日(土)~12月16日(日)
 主 任 MIHO MUSEUM 所長 橋本 邦昭
 主 任 補 MIHO MUSEUM 学芸員 山本 浩一
 主 任 補 MIHO MUSEUM 学芸員 山本 浩一
 MIHO MUSEUM
 〒506-8505 滋賀県米原市米原 1-1-1
 TEL 077-332-1111 FAX 077-332-1112
 E-MAIL miho@miho.jp
 MIHO MUSEUM

۱۴.

● فرش زیبایی بانف اردبیل (سده هجده میلادی) با نقش شکارگاه، جانوران، و فرشتگان که برای زینت موزه میهو در دهمین سال تأسیس آن در تالار اصلی آویخته شده است

پس از تهیه شرح و معرفی مناسب و آماده شدن کاتالوگ آن از سال آینده میلادی (۲۰۰۹) در این موزه به نمایش درآید.

۳۷۵- رهبری ارکستر تا ۹۳ سالگی

در آخرین سالهای دهه ۱۹۹۰ گزارشهایی در مطبوعات ژاپن در تحسین تاکاشی آساهینا، موسیقیدان سالخورده که پس از ۹۰ سالگی همچنان سرزنده و پرشور و شوق ارکستر سمفونیک اوساکا را رهبری می‌کرد، می‌خواندم. او که از سال ۱۹۴۷ رهبری این ارکستر را داشت، و بخصوص برای آشنایی اش با موسیقی کلاسیک سنت اتریش و آلمان ستوده می‌شد، فقط بیش از ۲۵۰ بار نواختن سمفونی نهم بتهوون را رهبری کرده بود. تجربه‌های بسیار نیز در رهبری ارکستر سمفونیک شیکاگو و دیگر ارکسترهای معروف جهان داشت. پس از زلزله سال ۱۹۹۵ ناحیه کوبه، برنامه‌هایی به نفع آسیب‌دیدگان این فاجعه ترتیب داد، و فعالیت‌های اجتماعی دیگر هم داشت. می‌گفت: هر چه می‌گذرد، شور و توان بیشتری در خودم برای کار می‌بینم. تا ماه دسامبر سال ۲۰۰۱، که روز ۲۹ آن درگذشت، همچنان پویا و کوشا بود. ارکستر سمفونیک اوساکا در مراسم یادبود این موسیقیدان، که از نمونه مردان کار و دانش ژاپن بود، بخشی از سمفونی شماره ۷ بتهوون را نواخت.

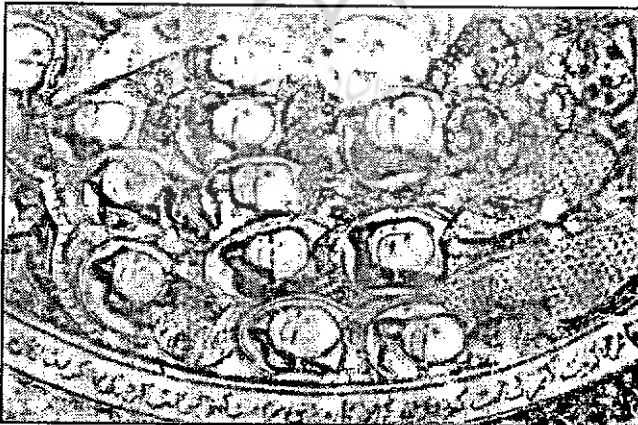
۳۷۶- سالروز زلزله بزرگ کوبه

۱۷ ژانویه سالروز زلزله بزرگ «هانشین» بود که از محور مرکز شهر کوبه بسیاری از نواحی اوساکا- کیوتو و دیگر مناطق شهری مرکز ژاپن را در سال ۱۹۹۵ لرزاند و نزدیک ۷ هزار کشته بر جای گذاشت و مردم بسیاری را بی‌خانمان کرد. آثار ویرانیهای نمادین این زمین‌لرزه سهمگین، بخصوص در تأسیسات عمومی مانند جاده‌ها و راههای آهن و ساختمانهای بزرگ، به فاصله کوتاهی از میان رفت؛ اما پیامدهای اجتماعی و انسانی آن برجاست. امروز شماری از بازماندگان این رویداد در بخش چوئو، مرکز کوبه، که با لرزش زمین و آتش‌سوزی دنباله آن با خاک یکسان شد، گرد آمدند و در برابر بنای یادبودی که اینجا ساخته‌اند گل‌هایی بر آب برکه رها کردند، به نشانه طلب آرامش ابدی برای جان باختگان.

● تاکاشی آساهینا رهبر فقید ارکستر فیلارمونیک اوساکا که تا درگذشتش در سن ۹۳ سالگی فعال بود

۱۴۲

● کاسه سفالی لعاب داده ساخته دوره سلجوقی در موزه میهو

چند سال پیش یکی از دانشجویان ژاپنی ایرانشناسی در نوشته فارسی اش چند مثل رایج ژاپنی درباره سفر نوشته بود. از آن میان، این نمونه‌ها را می‌آورم:

- «صبر کن تا روزی برسد که هوا برای سفر دریا خوب باشد.» همانند این مثل است: «آسوده‌لم بده تا خیر خوش از راه برسد» و «باش تا روزی شبنم شیرین از آسمان بیارد» (شبنم شیرین در افسانه‌های چینی نشانه حکومت صالح است). این امثال می‌گوید که خوشبختی امری مقدر است، و بیرون از اختیار انسان؛ پس بهتر است که بی دغدغه و دلهره و شتاب آرام بنشینیم تا از راه برسد. شاید که مثل چینی درباره باریدن شبنم شیرین (کایرو) از آسمان، اصل و منشأ مثل ژاپنی درباره سفر دریا (در ژاپنی، کایرو) باشد، و شبنم شیرین در ژاپن به سفر دریا که همان تلفظ «کایرو» را در نشانه‌های نگارشی چینی - ژاپنی دارد مبدل شده است.

- «بگذار پسر عزیز دُر دانه‌ات سفر کند.» سفر در قدیم کاری سخت و توانفرسا بود، چنانکه در ژاپن می‌گفتند که هر سفر پر از ناراحتی و رنج است («تابی وا اویمونو تو رایمونو»)؛ و می‌گفتند که مرد را آزموده می‌کند. این مثل به پدر و مادر سفارش می‌کند که بگذارند پسر در ناز و نعمت بارآمده‌شان سفر کند و سختی بکشد تا با دشواریهای زندگی خوپذیر شود.

- «خوشی هر سفر، آزمودن خوراکی‌ها است.» این مثل (به ژاپنی: «تابی وا کویمونو کورایمونو») را برای تعدیل مثل یاد شده (تابی وا اویمونو تو رایمونو = سفر پر از ناراحتی و رنج است) آورده‌اند. مسافر در جاهایی بیرون از زادگاه و دیار خود غذاها و شیرینی‌ها و گاه میوه‌های ندیده و نجشنیده را می‌خورد و از آنها برای خویشان و دوستانش ارمغان می‌آورد. در میانه دوره ادو (سده‌های هفده تا نوزده) که بازار و تجارت رونق گرفت، بسیاری مردم راهی سفر شدند، و این مثل از طبع شادی جو و تنوع خواه این مردم پیدا آمد.

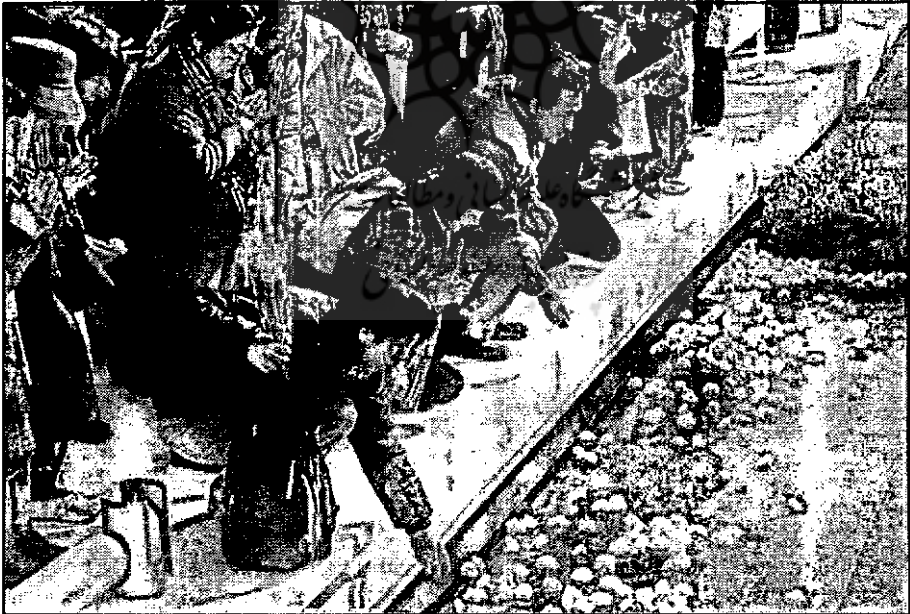
- «در سفر همراه؛ در زندگی همدم (بایسته است)» (در ژاپنی: «تابی وا میچی - زوره، یو وا ناساکه»). زندگی را بارها به سفر تشبیه کرده‌اند؛ بخصوص در گذشته‌ها که سفر سخت و پرمخاطره بود. همچنانکه همراه موافق داشتن در سفر از رنج راه می‌کاهد، داشتن همدم و همدردی در زندگی بس کارگشا و یاری‌رسان است.

چند مثل دیگر درباره سفر:

- «در سفر، نقد همراه به اندازه جان می‌ارزد» (تابی نو اینوچی وا رویو نو کانه). مراد

● مراسم گلگشت و تماشا، سیزده به در زاپنی، زیر شاخه‌های پرشکوفه درختان آلو در باغ کایراکون در محله میتو، نوکیو.

● مردم کوچه به یاد ۶۴۲۳ قربانی زلزله سال ۱۹۹۵ در اینجا در برابر بنای یادبود از دست رفتگان به رسم بودایی شاخه‌های گل به آب می‌سپارند

این است که هزینه کردن در سفر ضامن راحت و ایمنی انسان است، و نباید از خرج‌های ضروری مضایقه داشت.

- «دور از دیارت (در سفر) پروای آبرو نداری و هر کار می‌کنی» (تابی نوهاچی و کاکی سوته). امروز هم مصداق این سخن را می‌توان در رفتار مسافران در غربت دید، و دیده‌ایم که کارهایی می‌کنند که در کشورشان فشار اجتماعی یا اخلاق محیط آن را نمی‌پذیرد.

- «غروب زیبا برای مسافر پیام‌آور فردایی آفتابی است» (ابری هی یوکرده با آسؤ تنکی). در سفر، بخصوص سفرهای دشوار قدیم، وضع هوا برای مسافر اهمیت خاص دارد، و با دیدن آسمان صاف یا آرام و کم‌ابر غروب، هوای صاف و آفتابی فردا را به خود نوید می‌دهد.

۳۷۸- یادی از شادروان حبیب‌الله فضائلی

چند سالی پیش، مدیر فصلنامه دانشگاه مطالعات خارجی اوسا کا شرحی موجز و گویا درباره تحول خط فارسی خواست تا در این نشریه یا دفتری که هر ساله برای معرفی رشته‌های درسی و تشویق داوطلبان بیشتر به شرکت در آزمون ورودی این دانشگاه تهیه می‌شد درج شود. پس از بررسی منابع محدودی که در این باره در دسترس بود، بهتر و مناسب‌ترین کار را آن دیدم که تعریف کوتاه شده‌ای از کتاب پر بار و سودمند زنده‌یاد حبیب‌الله فضائلی، اطلس خط (اصفهان، ۱۳۶۲، چاپ دوم) برگیرم تا به ژاپنی درآید و در آن دفتر درج شود، حاصل کار، مقاله‌ای یک صفحه‌ای شد که در زیر می‌خوانید (شماره‌های آمده در میان آبرو شماره صفحه این کتاب است).

زنده‌یاد حبیب‌الله فضائلی از فضلی اصفهان بود، مردی متین و متواضع، و در کسوت روحانی عمری در راه تعلیم و ترویج خط و خوشنویسی فارسی به سر برد و شاگردان بسیار بار آورد. از او کتابهایی همچون اطلس خط (تحقیق در خطوط اسلامی) و تعلیم خط (از مجموعه هنر ایران، انتشارات سروش، ۱۳۵۶) که بارها چاپ شده برای اهل فرهنگ و هنر ایران زمین به یادگار مانده است. جز نمونه‌های خط و خوشنویسی، شرح و متن این کتابها را همه با قلم و به شیوه نستعلیق نگاشته است. چند سالی پیش که گروهی از دانشجویانم برای گذراندن دوره آشنایی با فرهنگ و تمدن ایران در تعطیل زمستانی خود به اصفهان رفتند، به دعوت دانشگاه اشرفی اصفهانی چند جلسه شیوه خط و خوشنویسی فارسی به آنها درس داد، و بر شوق و دل بستگی شان به ایران و زبان

فارسی افزود. در بازآمدنشان، هر کدام دفتر تمرین خط و نیز چند قطعه خوشنویسی که مرحوم فضائلی برای تمرین و به یادگار برایشان نوشته بود با خود ارمغان داشتند. سفارش کردم که این قطعه‌ها را قدر بشناسند و زیبای خانه و اتاق خود کنند.

پیدا آمدن خط و خوشنویسی فارسی

درباره پدید آمدن خط چند نظریه هست؛ و برابر یک نظریه، خط اصلی آریایی - سؤمری دارد. (۲۹)

خط شریانی در سراسر دوره ساسانی (۲۲۶ تا ۶۵۲ م.) و دیرزمانی پس از اسلام یگانه خط مشهور و علمی مشرق شناخته می شد (۶۷).

پس از آن که خط عربی - فارسی وسیله تحصیل علم و نشر دانش شد و ایرانیان فارسی را به این خط نوشتند، جلوه گاه هنر و زیبایی گردید و اسلوبهای فراوان در آن برآمد، چنانکه شیوه‌های متنوع خوشنویسی از هشتاد بیشتر شد؛ و غیر عربها، بخصوص ایرانیان، خوشنویسی این خط را به کمال رساندند.

گونه‌های متداول شیوه‌های اصلی خط عربی - فارسی را می توان کم و بیش در ۹ گروه نهاد: (۱) کوفی؛ (۲) مُحَقَّق؛ (۳) ریحان؛ (۴) ثُلث؛ (۵) نَسَخ؛ (۶) تعلیق و دیوانی؛ (۷) رُقعَه؛ (۸) نستعلیق؛ (۹) شکسته.

۱۴۶

- یکی از قدیم ترین شیوه‌های خط عربی، کوفی است که تحوّل یافته از خط حجازی است، و این خط هم خود از خط فنیقی و آرامی پدید آمده است (۱۰۷). خط عربی از آغاز به دو گونه مبسوط (راست گوشه) و مقمور (مستدیر یا دایره مانند) نوشته می شد، (چنانکه دو گونه الفبای هجایی ژاپنی کاتاگانا و هیراگانا). خط زاویه دار (راست گوشه) را که در شهر کوفه عربستان رواج گرفت، و قرآن هم بیشتر به این خط نوشته می شد، «کوفی» نامیدند، و خط مستدیر را که گردش و چرخش قلم در آن بیشتر بود و در نامه و نگارش روزانه به کار می رفت «حجازی» خواندند (۱۱۳، ۱۲۵ و ۱۷۸).

- خط مُحَقَّق در آغاز عصر خلافت عباسی (۷۵۰ تا ۱۲۵۸ م.) رواج گرفت. این خط پیوسته رو به زیاتر شدن داشت و خوشنویسان ناموری در آن پیدا شدند (۱۹۵).

- خط ریحان در سیر تکامل خط مُحَقَّق و از آن پیدا شد، و بعدها کتاب آسمانی و دیوانهای شعری را به این خط زیبا و هنرمندانه می نوشتند (۲۰۵).

- خط ثُلث از ثرقی و تکامل خط کوفی، و همزمان با خط مُحَقَّق، پدید آمد. این هم خطی زیبا و چشم نواز است (۲۲۱). خط زیبای ثُلث چندین گونه یافت، که از این میان تویع، رِقاع، غُبار، و مُسلسل است (۲۶۵ تا ۲۸۲).

- خط نسخ در برابر خط کوفی در بغداد پیدا شد، و خوشنویسان چیره دستی در این خط پدید آمدند. در ممالک عربی، یاقوت مستعصمی؛ و در ایران، خوشنویسان دوره تیموری (۱۳۶۹ تا ۱۵۰۰ م.) مانند سید عبدالقادر و میرعلی تبریزی از برترین هنرمندان خط نسخ بوده‌اند (۳۱۳ و ۳۲۳).

- خط تعلیق یکی از ابداعهای ایرانیان در دوره اسلامی است که از خطوط ایران باستان مانند میخی و پهلوی و اوستایی تأثیر پذیرفته است (۹۷-۳۹۴).

- خط دیوانی گونه تحول یافته‌ای از خط تعلیق است که چون خاص مکاتبات دیوانی بود به این نام خوانده شد (۴۲۰).

- خط رُقعہ یا رُقعی بعد از دیوانی پیدا شد و بیشتر در دستگاه حکومت عثمانی (۱۲۹۹ تا ۱۹۲۴ م.) رواج گرفت، و حرفهای کوچک و تنگ و مستقیم و فشرده است. این خط به منظور کوتاه و ساده کردن کلمه‌ها در نگارش دیوانی، که حروف را بی حرکت (زیر و زیر و پیش) می‌نوشتند، ابداع شد (۳۴-۴۳۱). خط سیاق است هم که به خط دیوانی شبیه است نزد ترکان پدید آمد (۴۳۹).

- خط نستعلیق به ابتکار ایرانیان با آمیختن دو خط تعلیق و نسخ پیدا شد. طبع زیبایی دوست ایرانی پیچیدگی و بی نظمی و دوا بر ناقص خط تعلیق را نپسندید، و آن را با خط نسخ که منظم و معتدل و زیباتر بود پیوند داد، و خط ثالثی که نه کُندنویسی نسخ و نه نواقص تعلیق را داشته باشد به وجود آورد. آثار زیبا و چشم‌نواز خوشنویسان ایران بیشتر به این خط نوشته شده است (۴۴۴).

- خط شکسته: برای کُندنویسی، از تویع و رفاع، خط تعلیق، و از تعلیق، شکسته تعلیق پدید آمد. پس از ظهور خط نستعلیق هم خط شکسته نستعلیق در میان نویسندگان و منشیان و خوشنویسان ایرانی رواج یافت. این خط همان نستعلیق بود، که در آن بعضی حروف در نتیجه سرعت قلم اندکی شکسته و خرد شد و رفته رفته با هنرمندی خطاطان شکل‌های خاصی به آن افزوده شد (۶۰۷).

۳۷۹ - فصل شکفتن گلهای گیلان

بنگاه هواشناسی ژاپن شاید که کاری افزون بر سازمانهای همتای خود در دیگر اقلیم‌ها دارد، و آن پیشگویی روزهای باز شدن گلهای گیلان در گوشه و کنار ژاپن است. این سرزمین که با چهار جزیره بزرگ و صدها جزیره کوچک از جنوب شرق به شمال غرب در امتداد سواحل غربی آسیا کشیده، و نواحی جنوبی آن در مداری نزدیک به

منطقه استوایی و شمالی‌ترین جزیره آن در چشم‌انداز خاک سیبری است، آب و هوایی متنوع و متفاوت در هر گوشه خود دارد. از درختهای بومی ژاپن درخت گیلاس ژاپنی است که بار نمی‌دهد اما از گلهای زیبا انبوه می‌شود. شکفتن این گلها، و پس از چند روز فرو ریختن آنها، از آشناترین تصویرهای ادبی در شعر ژاپن و بویژه در سروده‌های قدیم، مانند قطعه‌های مجموعه «ماینوه شو»، است. همچنان که بهار از جنوب دامن‌کشان می‌آید، گلهای گیلاس در جزیره کیوشو و شرق جزیره اصلی ژاپن، هونشو، زودتر باز می‌شود، و آنگاه کاروان شکوفه‌ها به جزیره شیکوکو در جنوب غرب این سرزمین و میانه هونشو - محور اوساکا، کیوتو، نارا، و کوبه - می‌رسد، و تقریباً همزمان تا منتهای شرق که ناحیه توکیو است دامن می‌گسترند، و آنگاه آهسته آهسته روانه شمال می‌شود تا که در ماه مه - پایان اردیبهشت - به انتهای شمالی ژاپن در جزیره هوکایدو فرود آید. در اواخر ماه فوریه امسال، ۲۰۰۸، بنگاههای خصوصی پیش‌بینی هوا، که شمارشان در این سالها فزاینده است، به رقابت با بنگاه ملی هواشناسی، که پیش‌بینی‌اشن پارسال درست درنیامد، برخاستند، و به گمانه‌زنی برای روزهای باز شدن گلهای گیلاس و بهترین ایام گشت و گذار در هر ناحیه برآمدند. سومی یوشینو Someiyoshino که محبوب‌ترین درخت گیلاس پرشکوفه است، بیشتر از همه کانون توجه آنهاست. اتحادیه پیش‌بینی هوای ژاپن در توکیو که پارسال هوای ۶۸ ناحیه ژاپن را در آغاز بهار بر پایه آمار تغییر هوا در ماه فوریه در ۴۵ ساله گذشته پیش‌بینی نمود، اعلام کرده که محاسبه‌اش برای ۱۱ ناحیه، شامل کیوتو و هیروشیما، درست درآمده و گوی سبقت را از بنگاه ملی هواشناسی ربوده است. بهترین روزهای دیدن گلهای گیلاس در کیوتو معمولاً حدود روز سیزده نوروز ایرانی است، که در ژاپن هم مردم در این روز به گلگشت و دامن دشت و کنار جوی می‌روند.

۳۸۰ - حکمت چینی - ژاپنی

یک مثل قدیم چینی می‌گوید: «ماهی بزرگ در جویبار باریک زیست نمی‌کند». این سخن در «لی یه ژی»، از کتابهای فلسفی قدیم چین، آمده و درباره ماهی‌ای که سفینه‌ای را می‌بلعد گفته شده، ماهی عظیم جثه‌ای که می‌تواند قایقی را در کام بکشد، و کنایه است از مردی بزرگ یا صاحب قدرت و نفوذ. این مثل را امروز هم مردان سیاست و اقتصاد ژاپن برای نمودن اعتبار یا طبع والا یا بلندپروازی خود، بی آنکه چندان شائبه‌ای در شکستن سنت فروتن‌نمایی پیش بیاورد، به کار می‌برند. بیشتر، به جای گفتن این

سخن، آن را با خط خوش بر قطعه کاغذی می‌نویسند و به مستمعان نشان می‌دهند یا که در آغاز مقاله و گزارش خود می‌آورند.

اگر از سوی مقابل بنگریم، شاید که عبارت زیر در شعر فروغ فرخزاد همین معنی را می‌رساند: «هیچ صیادی در جوی حقیری که به مردابی می‌ریزد، مروریدی صید نخواهد کرد.» هر چند که این سخن جنبه نفی دارد و در بیان حقارت کسی که بزرگ‌نمایی کند، یا حال و وضعی که در آن امید برآمدن مقصودی والا یا یافتن بار و بهره‌ای چشم‌گیر نباشد، به کار می‌رود.

منتشر شد:

● مانی و تعلیمات او / گنوویدن گرن / دکتر نزهت صفای اصفهانی / ۲۱۸ ص / ۵۲۰۰ تومان

● جهان ایرانی و ایران جهانی / محسن ثلاثی / ۵۰۰ ص / ۷۹۰۰ تومان

● دیدگاهها و برهانها / شاپور اعتماد / ۳۵۶ ص / ۵۸۰۰ تومان

● کارنامه‌ی باد / آدونیس / عبدالرضا رضایی نیا / ۲۱۰ ص / ۳۹۰۰ تومان

نشر مرکز - تهران - خیابان دکتر فاطمی - روبروی هتل لاله

خیابان باباطاهر شماره ۸ تلفن: ۳ - ۸۸۹۷۰۴۶۲